KAPITAL BOZORINI TARTIBGA SOLISHDA XALQARO STANDARTLAR VA O‘ZBEKISTON TAJRIBASI

Abdusattorova Zebo Abdurasul qizi
O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti
E-mail: abdusattorovamaftuna2000@gmail.com
Tel.: _____

(3-sho‘ba: Bank sektorida sun’iy intellekt va FinTech: tadbirkorlikni moliyalashtirishning zamonaviy mexanizmlari)
https://doi.org/10.5281/zenodo.20196868

So‘nggi yillarda jahon moliya tizimida kapital bozorlarini samarali tartibga solish iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashning muhim omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Rivojlangan mamlakatlarda kapital bozori real sektorni uzoq muddatli moliyalashtirishning asosiy manbai bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli xalqaro miqyosda qimmatli qog‘ozlar bozorini tartibga solish, investorlar huquqlarini himoya qilish hamda moliyaviy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan yagona standartlar shakllangan.

Xalqaro amaliyotda kapital bozorini tartibga solish bo‘yicha eng muhim institutlardan biri — Qimmatli qog‘ozlar bo‘yicha xalqaro komissiyalar tashkiloti (IOSCO) hisoblanadi. IOSCO tamoyillari investorlarni himoya qilish, bozorning adolatli va shaffof ishlashini ta’minlash hamda tizimli risklarni kamaytirishga qaratilgan. Bundan tashqari, Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS), korporativ boshqaruv bo‘yicha OECD prinsiplari va Basel qo‘mitasi tavsiyalari ham kapital bozorining barqaror rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.

O‘zbekiston Respublikasida ham kapital bozorini rivojlantirish va tartibga solishni takomillashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda fond bozori infratuzilmasi modernizatsiya qilinib, yangi moliyaviy instrumentlar joriy etilmoqda, IPO va SPO jarayonlari kengaytirilmoqda hamda xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik mustahkamlanmoqda. Shu bilan birga, kapital bozorining iqtisodiyotdagi ulushi hali ham past bo‘lib, bank tizimi moliyalashtirishda ustunlik qilmoqda.

Kapital bozorini tartibga solishda xalqaro standartlarni joriy etish investorlar ishonchini oshirish, bozor likvidligini kuchaytirish va xorijiy kapitalni jalb qilish uchun muhim shart hisoblanadi. Xususan, moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlarga mos yuritilishi kompaniyalar faoliyatining shaffofligini ta’minlaydi. Bu esa investorlar uchun risklarni baholashni osonlashtiradi va investitsiya qarorlarini qabul qilish jarayonini samaraliroq qiladi.

Korporativ boshqaruv standartlarining takomillashuvi ham kapital bozorining rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Aksiyadorlar huquqlarini himoya qilish,

mustaqil direktorlar institutini joriy etish, audit qo‘mitalari faoliyatini kuchaytirish kompaniyalarning investitsion jozibadorligini oshiradi. O‘zbekistonda ochiq aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv kodeksining joriy etilishi ushbu yo‘nalishda muhim qadam bo‘ldi.

Bundan tashqari, kapital bozorini samarali tartibga solishda raqamli texnologiyalar va FinTech yechimlari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Elektron savdo tizimlari, markazlashtirilgan depozitariy tizimlari, blokcheyn texnologiyalari hamda sun’iy intellekt asosidagi monitoring platformalari bozor operatsiyalarining shaffofligini oshiradi va firibgarlik xavfini kamaytiradi.

O‘zbekiston kapital bozorida xalqaro standartlarni joriy etishda qator muammolar ham mavjud. Jumladan, institutsional investorlar — pensiya fondlari, sug‘urta kompaniyalari va investitsiya fondlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi, aholining moliyaviy savodxonligi pastligi hamda korporativ sektorning fond bozorida faolligining yetarli emasligi asosiy to‘siqlar hisoblanadi.

Kapital bozorini tartibga solishni takomillashtirish bo‘yicha quyidagi ilmiy-amaliy choralarni taklif etish mumkin:

— IOSCO tamoyillarini milliy qonunchilikka to‘liq integratsiya qilish;
— korporativ boshqaruv standartlarini xalqaro talablar darajasiga yetkazish;
— moliyaviy hisobotlarning IFRS asosida yuritilishini kengaytirish;
— institutsional investorlar faoliyatini rivojlantirish;

– IPO va SPO mexanizmlarini takomillashtirish;
– raqamli nazorat va monitoring tizimlarini joriy etish.

Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, xususiylashtirish dasturlari va kapital bozorini liberallashtirish choralari ushbu yo‘nalishda muhim asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Davlat ulushi mavjud yirik korxonalar aksiyalarining fond bozoriga chiqarilishi bozor hajmini kengaytiradi va likvidlikni oshiradi. Xalqaro standartlarga mos tartibga solish tizimining shakllanishi O‘zbekiston kapital bozorining global moliya tizimiga integratsiyalashuvini tezlashtiradi hamda mamlakatning investitsion jozibadorligini oshiradi.

Umuman olganda, kapital bozorini xalqaro standartlar asosida tartibga solish O‘zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish, investitsiya muhitini yaxshilash hamda uzoq muddatli moliyaviy resurslarni jalb qilish imkonini beradi. Barqaror va shaffof kapital bozori iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi hamda tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashda muhim rol o‘ynaydi.

Shuningdek, kapital bozorini samarali tartibga solish mamlakatda makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Kapital bozoridagi shaffoflik va barqarorlik investitsiya muhitini yaxshilab, iqtisodiyotga uzoq muddatli moliyaviy resurslar oqimini ta’minlaydi. Bu esa sanoat, infratuzilma

va innovatsion loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi hamda iqtisodiy o‘sish sur’atlarini barqarorlashtiradi.

Kapital bozorini xalqaro standartlar asosida tartibga solish, shuningdek, moliyaviy inqirozlarning oldini olishda muhim vosita hisoblanadi. Jahon amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, moliyaviy nazoratning sustligi va shaffoflikning yetishmasligi bozor manipulyatsiyasi, spekulyativ operatsiyalar hamda investorlarning katta yo‘qotishlariga olib kelishi mumkin. Shu sababli rivojlangan mamlakatlarda qimmatli qog‘ozlar bozorini qat’iy nazorat qiluvchi mustaqil regulyatorlar faoliyat yuritadi. O‘zbekistonda ham kapital bozorini tartibga soluvchi vakolatli organlarning institutsional salohiyatini oshirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Kapital bozorini rivojlantirishda institutsional investorlarning roli beqiyosdir. Pensiya fondlari, sug‘urta kompaniyalari va investitsiya fondlari uzoq muddatli investitsiya resurslarining asosiy manbai hisoblanadi. Ularning faol ishtiroki bozor likvidligini oshiradi, qimmatli qog‘ozlar narxining keskin o‘zgarishlarini kamaytiradi hamda moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi. O‘zbekistonda ushbu institutlarning rivojlanishi kapital bozorining chuqurlashuvi uchun muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Kapital bozorida raqamli texnologiyalarni keng qo‘llash ham tartibga solish samaradorligini oshiradi. Elektron savdo tizimlari orqali operatsiyalarni real vaqt rejimida kuzatish, blokcheyn texnologiyasi asosida hisob-kitoblarni amalga oshirish va sun’iy intellekt yordamida katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish imkoniyati bozor shaffofligini sezilarli darajada oshiradi. Bu esa investorlar uchun ishonchli va xavfsiz investitsiya muhitini yaratadi. **Sun’iy intellekt asosidagi tahlil tizimlari kapital bozorida risklarni monitoring qilish, noqonuniy operatsiyalarni aniqlash hamda nazorat jarayonlarini avtomatlashtirish imkonini beradi.**

1-jadval.

Kapital bozorini tartibga solishda xalqaro standartlar va ularning ahamiyati

№	Standart / institut	Asosiy yo‘nalish	Ahamiyati
1	IOSCO prinsiplari	Investorlarni himoya qilish	Bozor barqarorligini ta’minlaydi
2	IFRS	Moliyaviy hisobot	Shaffoflikni oshiradi
3	OECD prinsiplari	Korporativ boshqaruv	Investitsion jozibadorlikni kuchaytiradi
4	Basel standartlari	Moliyaviy barqarorlik	Risklarni kamaytiradi

5	ESG tamoyillari	Barqaror rivojlanish	Uzoq muddatli investitsiyalarni jalb qiladi

Manba: *Xalqaro moliya institutlari hamda O‘zbekiston kapital bozori bo‘yicha rasmiy ma’lumotlar asosida tuzilgan.*

Keltirilgan jadval kapital bozorini tartibga solishda xalqaro standartlarning kompleks ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi. Ularning joriy etilishi investorlar huquqlarini himoya qilish, moliyaviy barqarorlikni ta’minlash hamda kapital bozorining samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, kapital bozorini xalqaro standartlar asosida tartibga solish O‘zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish, investitsiya muhitini yaxshilash hamda uzoq muddatli moliyaviy resurslarni jalb qilish imkonini beradi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-16-son Farmoni. “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida. — Toshkent, 2025.
2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining kapital bozorini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari. — Toshkent.
3.O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Moliyaviy barqarorlik sharhi. — Toshkent, 2023–2025.
4.Kapital bozorini rivojlantirish agentligi. Yillik hisobotlar. — Toshkent, 2023–2025.
5.IOSCO. Objectives and Principles of Securities Regulation. — Madrid.
6.OECD. Principles of Corporate Governance. — Paris.
7.IFRS Foundation. International Financial Reporting Standards. — London